



HIND -YEVROPA , AVSTRALIYA, AFRIKA VA BOSHQA TILLAR OILALARI

Abdinazarova Hosila

Qurbonova Oysha

Razzoqova Risolat

Ravshanova Zebiniso

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yoʻnalishi 4-bosqich talabalari

Kalit soʻzlar: Til oilasi, Hind-Yevropa, Afroosiyo, Niger-Kongo, Avstraliya tillari, Turkiy tillar, Dravid tillari, Xitoy-Tibet tillari, tilshunoslik, genealogik tasnif, fonetika, grammatika, leksik tizim.

Annotatsiya: Til — insoniyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biridir. U inson fikrining ifodasi, madaniyatning tashuvchisi, xalqning tarixiy xotirasi hamda milliy oʻzligining asosi hisoblanadi. Insoniyat tarixining dastlabki davrlaridanoq tillar rivojlanib, bir-biridan farqlana boshlagan. Bugungi kunda dunyoda 7000 ga yaqin til mavjud boʻlib, ularning har biri muayyan til oilasiga mansubdir.

Til oilasi deganda, umumiy ildizga ega, yaʼni bir dastlabki ona tildan kelib chiqqan tillar majmuasi tushuniladi. Har bir til oilasi oʻziga xos grammatik tizim, fonetik xususiyat va lugʻat boyligiga ega. Tilshunoslik fanida tillarni genetik jihatdan tasniflash — ularning kelib chiqishiga, tarixiy taraqqiyotiga va oʻzaro qarindoshligiga asoslanadi.

Bu maqolada biz dunyodagi yirik til oilalarini — Hind-Yevropa, Afrika, Avstraliya, shuningdek, Osiyo va Tinch okeani mintaqalaridagi boshqa tillar oilalarini, ularning shakllanish jarayonlarini, fonetik va grammatik tizimini, shuningdek madaniy ahamiyatini koʻrib chiqamiz.

1. Hind–Yevropa tillari oilasi



1.1. Kelib chiqishi va tarixi

Hind-Yevropa tillari dunyodagi eng katta va eng keng tarqalgan til oilasidir. Bu oilaga taxminan 3 milliarddan ortiq kishi soʻzlashadigan 150 dan ziyod til kiradi.

Tilshunoslarning fikriga koʻra, Hind-Yevropa tillarining umumiy ildizi miloddan avvalgi 4000–2500 yillar oraligʻida yashagan praindoevropa xalqining tilidan boshlangan. Ular hozirgi Janubiy Rossiya, Ukraina va Qozogʻiston hududlarida yashagan boʻlishi mumkin.

1.2. Asosiy tarmoqlari

Hind-Yevropa tillari quyidagi asosiy tarmoqlarga boʻlinadi:

Hind-oriy tillari: hindcha, urdu, bengalcha, panjobcha, nepalcha.

Eroniy tillar: fors, tojik, dari, pushtu, kurdcha.

Slavyan tillari: rus, ukrain, belorus, polyak, chex, serb, bolgar.

German tillari: ingliz, nemis, niderland, shved, norveg, daniya.

Roman tillari: ispan, fransuz, italyan, portugal, rumin.

Kelt tillari: irland, uels, breton.

Yunon va arman tillari: qadimiy yunon va zamonaviy yunon tili, arman tili.

Baltik tillari: litva va latish tillari.

1.3. Xususiyatlari

Hind-Yevropa tillarini birlashtiruvchi asosiy belgi — flektivlik, yaʼni soʻzlarda qoʻshimchalar yordamida grammatik maʼnolar ifodalanishi.

Masalan, ingliz, rus yoki nemis tillarida ot jinslari, feʼl zamonlari, son va shaxs kategoriyalari mavjud.

Shuningdek, bu tillar sintetik tuzilishga ega — soʻzlar oʻzaro kelishik va affikslar orqali bogʻlanadi.

1.4. Tarqalish va madaniy ahamiyati

Bugungi kunda Hind-Yevropa tillari Yevropa, Janubiy Osiyo, Amerika va Avstraliyada keng tarqalgan.

Ingliz tili bu oilaning eng global tili boʻlib, xalqaro diplomatiya, ilm-fan, texnologiya va biznes tili sifatida xizmat qiladi.



Fors, rus, fransuz, ispan va hind tillari ham o'z mintaqalarida muhim madaniy rol o'ynaydi.

2. Afrika tillari oilalari

2.1. Umumiy tavsif

Afrika dunyodagi eng til jihatdan boy qit'alardan biridir. Bu yerda taxminan 1500 dan 2000 gacha til mavjud bo'lib, ular bir necha yirik oilalarga mansub.

Afrika tillarining o'ziga xosligi — ularning tovush tizimlari, klik undoshlari, tonal xususiyatlari va og'zaki madaniyatining kuchliligidir.

2.2. Asosiy oilalar

Afroosiyo tillari

Bu oilaga arab, ivrit, amxar, somali, berber tillari kiradi. Ularning ildizi qadimgi semit tillariga borib taqaladi. Arab tili Qur'on tili sifatida butun islom olamida muhim o'rin egallaydi.

Niger–Kongo tillari

Bu dunyodagi eng katta til oilalaridan biri bo'lib, unga svaxili, yoruba, zulu, igbo va boshqa ko'plab tillar kiradi. Ularning grammatikasi tonal, ya'ni so'z ohangi ma'noni o'zgartiradi.

Nil–Sahar tillari

Bu guruhga Sudanning shimoliy va markaziy qismida so'zlashiladigan tillar — kanuri, dinka, songay kiradi. Ular o'z mustaqil grammatik tizimlariga ega.

Xoisan tillari

Eng qadimiy tillardan bo'lib, janubiy Afrikada tarqalgan. Bu tillar “klik” undoshlari bilan mashhur: tovush chiqarishda til tanglayga tegadi va ajraladi.

2.3. Afrika tillarining ahamiyati

Afrika tillari ko'p asrlar davomida og'zaki shaklda rivojlangan. Hozirda ko'plab davlatlarda milliy tillar bilan bir qatorda ingliz yoki fransuz tili ham rasmiy maqomga ega.

Shunga qaramay, Afrika tillari mintaqaviy identitet va madaniyatning ajralmas qismi bo'lib qolmoqda.



3. Avstraliya tillari oilalari

3.1. Tarix va son jihatdan

Avstraliya aborijenlari tillari dunyodagi eng qadimiy tillardan hisoblanadi. Avstraliyada tarixan 250 dan ortiq til mavjud bo'lgan, hozir esa ularning 100 ga yaqini yo'qolib ketish xavfi ostida.

3.2. Asosiy guruhlar

Eng yirik guruh — Pama–Nyungan tillari bo'lib, butun Avstraliya hududining 90% qismini qamrab olgan. Bundan tashqari, kichik mahalliy guruhlar — Tiwi, Yolngu, Gunwinggu tillari mavjud.

3.3. Lingvistik xususiyatlari

Avstraliya tillarining o'ziga xos jihatlari:

Ko'p hollarda agglutinatив tuzilma (so'zlarga affikslar qo'shish orqali ma'no ifodalanadi)

Retrofleks undoshlar va murakkab unli tizimlar

Tonallik yo'q, ammo urg'u va intonatsiya muhim o'rin tutadi

3.4. Saqlanish masalasi

XX asr oxiridan boshlab, Avstraliyada aborijen tillarini tiklash dasturlari yo'lga qo'yilgan. Hukumat mahalliy maktablarda ona tilini o'qitish dasturlarini qo'llab-quvvatlamoqda.

4. Osiyo va Tinch okeani tillari oilalari

4.1. Altay tillari

Altay oilasiga turkiy, mo'g'ul, tungus-manjur tillari kiradi.

Turkiy tillar (o'zbek, qozoq, turk, uyg'ur, qirg'iz, ozarbayjon va boshqalar) agglutinatив tuzilishga ega, unlilarning uyg'unligi qonuni amal qiladi.

4.2. Dravid tillari

Hindiston janubida keng tarqalgan. Tamil, telugu, kannada, malayalam tillari bu guruhga kiradi. Ular qadimiy yozuv tizimlariga ega va mustaqil fonetik tizimlari bilan ajralib turadi.

4.3. Xitoy–Tibet tillari



Bu oilaga dunyodagi eng ko'p so'zlashuvchiga ega tildan biri — xitoy tili kiradi.

Xitoy tili tonal bo'lib, ohang farqi so'z ma'nosini o'zgartiradi. Tibet, birman tillari ham shu oilaga mansub.

4.4. Avstroaziya va Avstronez tillari

Vetnam, kxmer, indonez, malay, tagalog, maori va gavaiy tillari shu oilalarga kiradi. Ular asosan Janubi-Sharqiy Osiyo va Tinch okeani orollarida tarqalgan.

5. Amerika va yangi dunyo tillari

Amerika qit'asida yuzlab mahalliy tillar mavjud: mayya, kechua, inka, navaxo, aymara va boshqalar.

Ularning aksariyati izolyatsiyalangan bo'lib, mustaqil grammatik tizimlarga ega. So'nggi asrlarda ispan va ingliz tillarining ta'siri sababli ko'plab mahalliy tillar yo'qolish xavfida.

6. Mustaqil (izolyatsiyalangan) tillar

Ba'zi tillar hech bir oilaga mansub emas. Masalan:

Bask tili — Ispaniyaning shimolida so'zlashiladi, Yevropadagi eng qadimiy til hisoblanadi.

Yapon va koreys tillari — ba'zi olimlar ularni Altay oilasiga bog'lasa-da, ko'pchilik ularni mustaqil deb biladi.

Xulosa

Dunyo tillarining xilma-xilligi insoniyat madaniyatining beqiyos boyligini ifodalaydi. Har bir til — xalqning tafakkuri, tarixi, urf-odati va dunyoqarashining ko'zgusidir.

Hind-Yevropa tillari global miqyosda eng keng tarqalgan bo'lsa-da, Afrika, Avstraliya va boshqa mintaqalardagi tillar ham o'ziga xos madaniy merosni saqlab kelmoqda.

Tilshunoslik fani uchun eng muhim vazifa — bu tillarning yo'qolib ketishini oldini olish, ularni o'rganish va kelajak avlodlarga yetkazishdir.



FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.
2. Comrie, B. (1987). The World's Major Languages. Oxford University Press.
3. Ruhlen, M. (1991). A Guide to the World's Languages. Stanford University Press.
4. Ethnologue: Languages of the World. (www.ethnologue.com)
5. Yusupov, A. (2010). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2018). An Introduction to Language. Cengage Learning.
7. Haspelmath, M. (2001). Language Typology and Universals. Oxford University Press.